

1. Struktura wykształcenia ludności Polski

Transformacja przyniosła duże zmiany w aktywności edukacyjnej Polaków, które często bywają obrazowo określane mianem „boomu edukacyjnego”. Celem niniejszego rozdziału jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy faktycznie w ostatnich latach nastąpił tak duży, jak to określenie sugeruje, awans edukacyjny polskiego społeczeństwa i czy zmiany w strukturze wykształcenia były zróżnicowane w zależności od podstawowych cech społeczno-demograficznych, takich jak płeć, wiek czy miejsce zamieszkania. W rozdziale starano się zwrócić uwagę na szerszy kontekst tych przemian związany z migracjami, sytuacją na rynku pracy, sytuacją demograficzną i zmianami samego systemu edukacji, bo tylko w takim szerszym ujęciu można je właściwie zinterpretować.

Aby uchwycić długookresowe trendy w kształtowaniu się omawianych w rozdziale wskaźników, analizą objęto lata 1995–2009 i sytuację osób znajdujących się w wieku 24–64 lata, czyli po zakończeniu (w ogromnej większości) kształcenia w systemie edukacji formalnej. Tym samym nie analizujemy wpływu reformy z 1999 r. na wykształcenie Polaków, gdyż najstarsi nią objęci mieli w 2009 r. najwyżej 23 lata.

W rozdziale wykorzystywane są przede wszystkim dane pochodzące z badania aktywności ekonomicznej ludności (BAEL). Jest to badanie reprezentacyjne prowadzone regularnie przez Główny Urząd Statystyczny. Badania tego typu prowadzone są także w innych krajach europejskich (*Labour Force Survey – LFS*), a ich metodologia w dużej części jest ujednolicona zgodnie z zaleceniami Eurostat, co umożliwia dokonywanie porównań międzynarodowych, które też w miarę możliwości starano się w rozdziale przedstawiać. BAEL nie jest jedynym dostępnym źródłem danych o poziomie wykształcenia ludności, a metodologia badania wprowadza również szereg ograniczeń co do możliwości ich zastosowania i interpretacji, ale mimo to należy uznać to badanie za najlepsze źródło informacji w tym zakresie. Konkurować z nim może tylko spis powszechny, który dostarcza pełnych informacji o strukturze wykształcenia całej populacji Polski i z tego względu pozwala na dosyć szczegółowe analizy, ale ponieważ prowadzony jest raz na dziesięciolecie, uniemożliwia stałe monitorowanie dynamiki zmian w osiągniętych przez poszczególne grupy poziomach wykształcenia.

Najważniejszy wniosek, jaki płynie z przeprowadzonej analizy, to ogromny awans edukacyjny Polaków. Poprawa struktury wykształcenia ludności w Polsce jest jedną z najbardziej spektakularnych w krajach OECD. W dużej mierze zmiany te są pochodną wyraźnego wzrostu zainteresowania kształceniem na poziomie wyższym wśród kobiet i mieszkańców miast, ale po części też na te szybkie przemiany wpływ miała sytuacja demograficzna Polski, to znaczy wejście w wiek edukacyjny wyżu demograficznego. W tej krótkiej analizie nie udało się jednak zmierzyć z jeszcze jednym obiegowym przekonaniem, mówiącym o tym, że upowszechnieniu kształcenia musi towarzyszyć spadek jego jakości. Problem ten wymaga odrębnych badań, ale kolejne rozdziały raportu dostarczają wielu argumentów wskazujących na zasadność tego typu obaw. Jednym z najważniejszych jest to, że omawiany „boom edukacyjny” objął w dużej części humanistyczne i społeczne dziedziny kształcenia, oferowane przez szkoły niepubliczne, zatrudniające nauczycieli na drugich i dalszych etatach, i do tego nie przełożył się wciąż na zwiększenie zainteresowania uczeniem się w dorosłym życiu (w tym zakresie pozycja Polski jest jedną z najgorszych w krajach Unii Europejskiej i OECD).

1.1. Wiek i płeć a poziom wykształcenia Polaków

Ogromną dynamikę omawianych w rozdziale procesów najlepiej oddaje fakt, iż w okresie między 1995 a 2009 rokiem udział osób z wykształceniem wyższym w grupie wieku 25–64 lata wzrósł z 9,7% do 21,2%. Obecnie wyższym wykształceniem może pochwalić się około 4,5 mln osób w tym wieku, czyli ponad dwukrotnie więcej niż w połowie lat 90-tych. Duży wzrost popularności kształcenia na poziomie wyższym wiązał się również ze zwiększeniem liczby osób kończących edukację na poziomie liceum ogólnokształcącego (wzrost o 23%). W 2009 roku było to około 1,6 mln osób, które stanowiły 7,7% populacji w wieku 25–64 lata. Co trzecia osoba w tej grupie wieku, tj. około 6,9 mln osób, posiadała z kolei wykształcenie zasadnicze zawodowe. Nieco mniej, bo 5,7 mln osób i 26,8% całej analizowanej grupy posiadało wykształcenie średnie zawodowe lub policealne. W tym samym czasie liczba osób, które nie kontynuowały edukacji po szkole podstawowej, zmalała niemal o połowę i w efekcie w 2009 roku osoby te stanowiły 12,0% całej populacji.

Między 1995 a 2009 rokiem udział osób z wykształceniem wyższym w grupie wieku 25–64 lata wzrósł z 9,7% do 21,2%.

1. Struktura wykształcenia 1.1. Wiek i płeć a poziom wykształcenia Polaków
ludności Polski

Wykres 1.1. Struktura wykształcenia ludności Polski w wieku 25–64 lata w 2009 roku (w %)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Tabela 1.1. Podstawowe informacje o strukturze wykształcenia ludności Polski w wieku 25–64 lata

	wyższe	średnie zawodowe i policealne	średnie ogólnokształcące	zasadnicze zawodowe	podstawowe i niepełne podstawowe
struktura wykształcenia ludności w 1995 roku (w tys.)	1871	4965	1327	6080	5059
struktura wykształcenia ludności w 2009 roku (w tys.)	4469	5655	1631	6834	2541
dynamika zmian (1995 r.=100)	238,9	113,9	122,9	112,4	50,2
średnia roczna zmiana, 1995–2009 (w %)	6,5	0,9	1,5	0,8	-4,8
struktura wykształcenia ludności w 1995 roku (w %)	9,7	25,7	6,9	31,5	26,2
struktura wykształcenia ludności w 2009 roku (w %)	21,2	26,8	7,7	32,3	12,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Udział osób z wyższym wykształceniem w Polsce jest wciąż niższy niż przeciętna w krajach OECD.

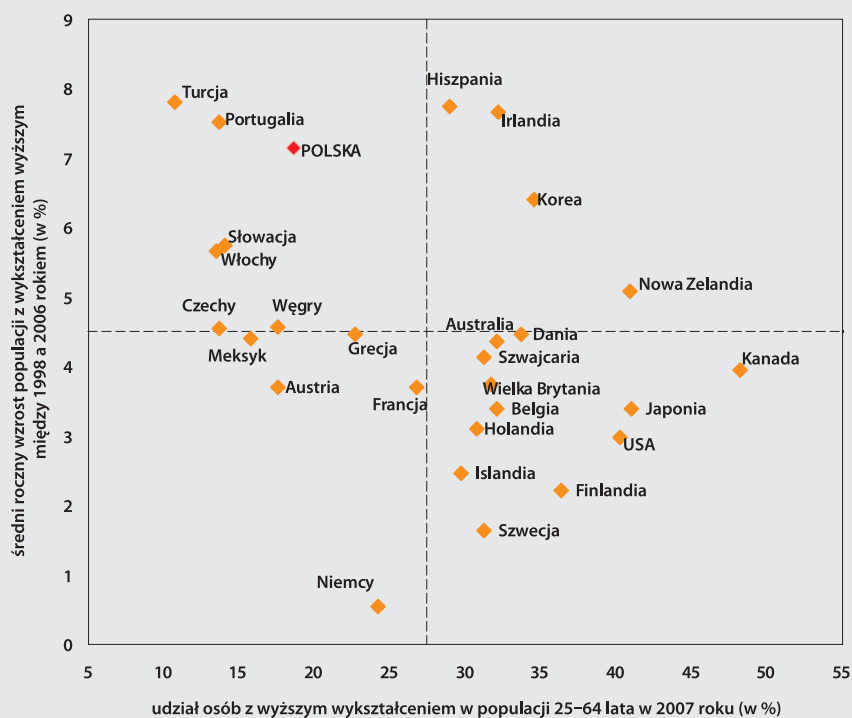
Mimo imponującej dynamiki zmian, udział osób z wyższym wykształceniem w Polsce jest wciąż niższy niż przeciętna w krajach OECD (w 2007 roku było to odpowiednio 19% i 28%). Polskę wraz z Portugalią, Turcją, Włochami i Słowacją można więc zaliczyć do grupy państw wciąż relatywnie słabo wyposażonych w dobrze wykształcone zasoby ludzkie, ale dynamicznie nadrabiających zaległości. Najwyższe wskaźniki zanotowano w Kanadzie (48%), Japonii i Nowej Zelandii (41%) oraz w Stanach Zjednoczonych (40%). Spośród wszystkich państw OECD wyróżniają się również Niemcy, w których zarejestrowano wyraźnie niższą niż w pozostałych krajach dynamikę zmian, a jednocześnie udział osób z wyższym wykształceniem wciąż jest relatywnie niski. Polskę na tle międzynarodowym wyróżnia z kolei stosunkowo niski udział osób z najniższymi poziomami wykształcenia. O ile przeciętna OECD dla poziomu poniżej wyższego średniego (ISCED¹ 0, 1, 2, 3C) wynosi 30%, tak w Polsce było to tylko 14%. Z drugiej strony w Polsce wyraźnie większe znaczenie ma tzw. poziom średni wyższy (około 68% przy 43% w OECD), z tym że włącza się do niego wykształcenie na poziomie zasadniczym zawodowym.

Wykres 1.3. potwierdza jednocześnie, że duże zmiany dotyczyły przede wszystkim dwóch skrajnych poziomów wykształcenia, to znaczy nastąpił duży spadek liczby osób, które ukończyły tylko szkołę podstawową, oraz znaczący wzrost liczby osób kończących studia. Co więcej, staranne przyjrzenie się danym pokazuje, że dynamika opisanych wyżej procesów była bardzo nierównomierna.

¹ Międzynarodowa klasyfikacja poziomów kształcenia.

1. Struktura wykształcenia 1.1. Wiek i płeć a poziom wykształcenia Polaków
 ludności Polski

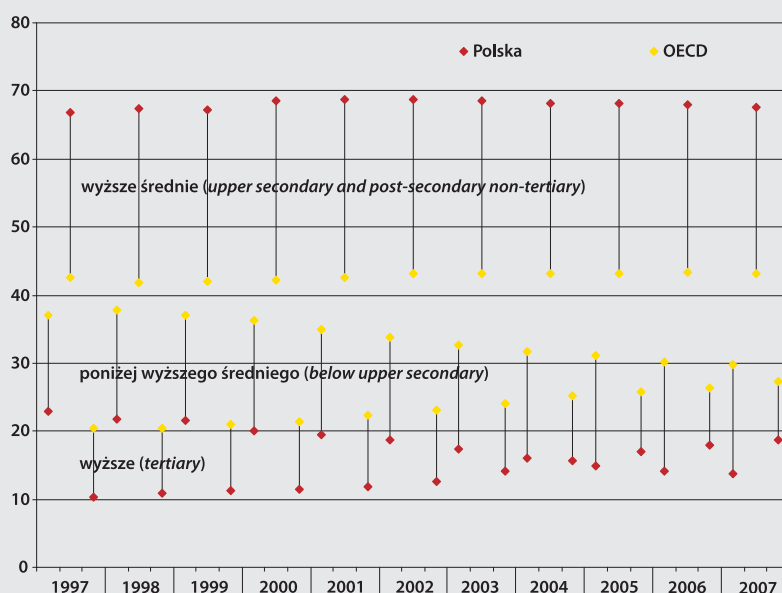
Wykres 1.2. Udział osób z wykształceniem wyższym w populacji 25–64 lata w Polsce i innych krajach OECD w 2007 roku oraz przeciętny roczny przyrost populacji z wykształceniem wyższym w populacji 25–64 lata w Polsce i innych krajach OECD w latach 1998–2006 (w %)



Liniami przerywanymi oznaczono średnie wartości dla wszystkich krajów OECD.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD.

Wykres 1.3. Struktura wykształcenia ludności Polski w wieku 25–64 lata na tle średniej OECD w latach 1997–2007 (w %)



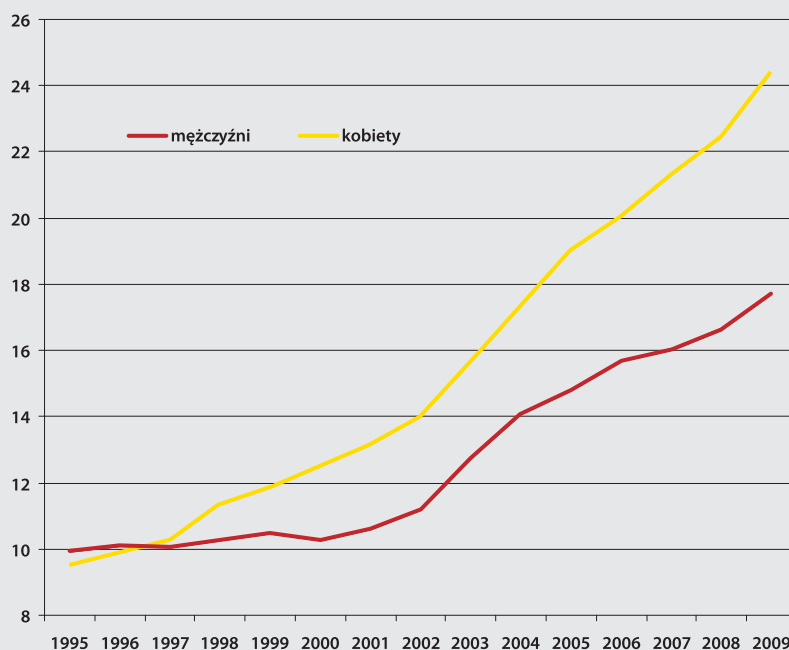
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD.

1. Struktura wykształcenia 1.1. Wiek i płeć a poziom wykształcenia Polaków ludności Polski

W całej populacji w wieku 25–64 lata było 24% kobiet i niecałe 18% mężczyzn po wyższych studiach.

Warto zauważyć, że jeszcze w połowie lat 90-tych udział osób z wyższym wykształceniem był niemal identyczny wśród kobiet i mężczyzn. Liczba osób, które ukończyły studia, wzrosła następnie prawie trzykrotnie wśród kobiet, podczas gdy liczba mężczyzn o takiej charakterystyce zwiększyła się niespełna dwukrotnie. W efekcie w 2009 roku udział kobiet, które ukończyły studia, wyniósł ponad 24% w całej populacji w wieku 25–64 lata i był wyższy o 6,7 pkt. proc. niż w przypadku mężczyzn. W tym zakresie Polska nie wyróżnia się na tle międzynarodowym, choć różnica między kobietami i mężczyznami jest nieco wyższa niż przeciętna (średnio dla krajów OECD nie przekracza ona 1 pkt. proc., ale w niektórych przypadkach obserwowane różnice są wyraźnie większe, np. w Finlandii i Estonii wynoszą ponad 10 pkt. proc.). Ogólnie biorąc większy udział kobiet z wyższym wykształceniem jest często spotykany, choć nie powszechny. W takich krajach jak Korea, Austria, Niemcy czy Holandia to więcej mężczyzn niż kobiet ma wykształcenie wyższe. Skrajnym przypadkiem jest natomiast Szwajcaria, w której wskaźnik ten wynosi około 39% i jest wyższy niż w przypadku kobiet aż o 16 pkt. proc. Różne wzorce popularności wyższego wykształcenia wśród kobiet i mężczyzn w wymienionych wyżej krajach idą najczęściej w parze z odpowiednim zróżnicowaniem stóp zwrotu z edukacji. Nie zawsze jednak zależności te są zgodne z oczekiwaniami. W Niemczech czy Austrii stopa zwrotu z tytułu ukończenia studiów jest rzeczywiście wyższa wśród mężczyzn niż wśród kobiet, ale już w Korei obserwuje się odwrotny trend. W przypadku Polski, zgodnie z najnowszymi szacunkami OECD, odnotowuje się przewagę mężczyzn, choć niektóre badania faktycznie dokumentują wyższe stopy zwrotu dla kobiet². Jednocześnie można przypuszczać, że te dysproporcje między mężczyznami i kobietami będą się w Polsce utrzymywały wskutek zniesienia od 2010 roku obowiązku odbycia zasadniczej służby wojskowej. W literaturze panuje zgodne przekonanie, że obowiązek ten wpływa negatywnie na tworzenie kapitału ludzkiego, gdyż zakłóca proces akumulowania wiedzy i zbierania pierwszych doświadczeń na rynku pracy, powoduje nieefektywną alokację czynników produkcji oraz sprzyja deprecjacji zgromadzonego przed odbyciem służby kapitału. Z tego względu, jeżeli tylko kontynuowanie edukacji może odłożyć w czasie lub w ogóle zwolnić z obowiązku służby wojskowej, powoduje to wyraźne zwiększenie popytu na edukację u mężczyzn. Badania pokazują, że zniesienie obowiązkowego poboru sprawia, że w grupie wieku objętej pierwotnie tym obowiązkiem zainteresowanie kształceniem istotnie maleje (Maurin, Xenogiani, 2004; Buonanna, 2006; Keller i in., 2009).

Wykres 1.4. Udział osób z wyższym wykształceniem w populacji kobiet i mężczyzn w wieku 25–64 lata w latach 1995–2009 (w %)

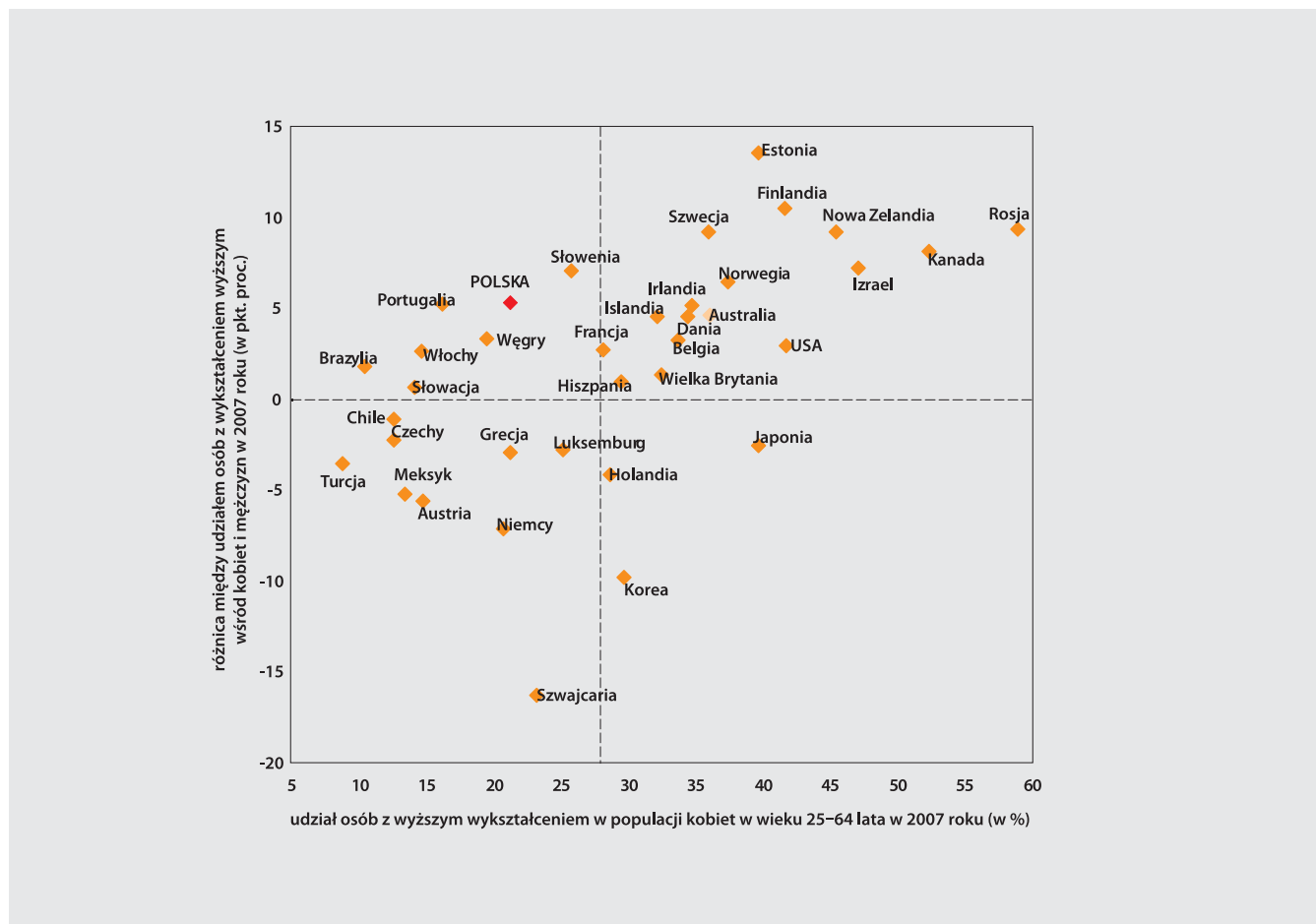


Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

² Badania polskie nie dają jednoznacznej odpowiedzi. Trudno jednak zestawiać ich wyniki z uwagi na duże zróżnicowanie wykorzystywanych narzędzi badawczych i źródeł danych. Szerzej o tych problemach mowa w rozdziale dotyczącym rynku pracy.

1. Struktura wykształcenia 1.1. Wiek i płeć a poziom wykształcenia Polaków Ludności Polski

Wykres 1.5. Udział kobiet z wyższym wykształceniem w populacji w wieku 25–64 lata w 2007 roku (w %) oraz różnica między udziałem osób z wyższym wykształceniem w populacji kobiet i mężczyzn (w pkt. proc.)



Przerywaną linią pionową oznaczono średni udział kobiet z wykształceniem wyższym w populacji w wieku 25–64 lata w krajach OECD.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD.

Kobiety znacznie częściej niż mężczyźni zdają maturę i, jeżeli wybierają kształcenie zawodowe, to nieco częściej niż mężczyźni kończą technika oraz zdecydowanie rzadziej – zasadnicze szkoły zawodowe. W 2009 roku udział osób z wykształceniem zaledwie podstawowym był podobny wśród mężczyzn i kobiet (11,6% i 12,4% odpowiednio), co oznacza niemal zupełne zniwelowanie jeszcze dosyć wyraźnych w połowie lat 90-tych różnic (23,6% oraz 28,8% w 1995 roku, analogicznie).

Alternatywnym sposobem oceny dynamiki zmian w zakresie wykształcenia ludności jest analiza osiągnięć edukacyjnych kolejnych grup wieku. Przy założeniu, że ruch naturalny, zwłaszcza migracje, a także możliwość zdobywania wyższych poziomów wykształcenia po ukończeniu 30. roku życia, mają niewielkie znaczenie, możliwe jest przybliżenie zmian w strukturze wykształcenia ludności z okresu ostatnich 30 lat poprzez pokazanie różnic w strukturze wykształcenia między osobami w wieku 25–34 oraz 55–64 lata. Im większa jest ta różnica, tym większy wzrost aspiracji edukacyjnych młodszego pokolenia i tym większy globalny przyrost osób z wyższym wykształceniem.

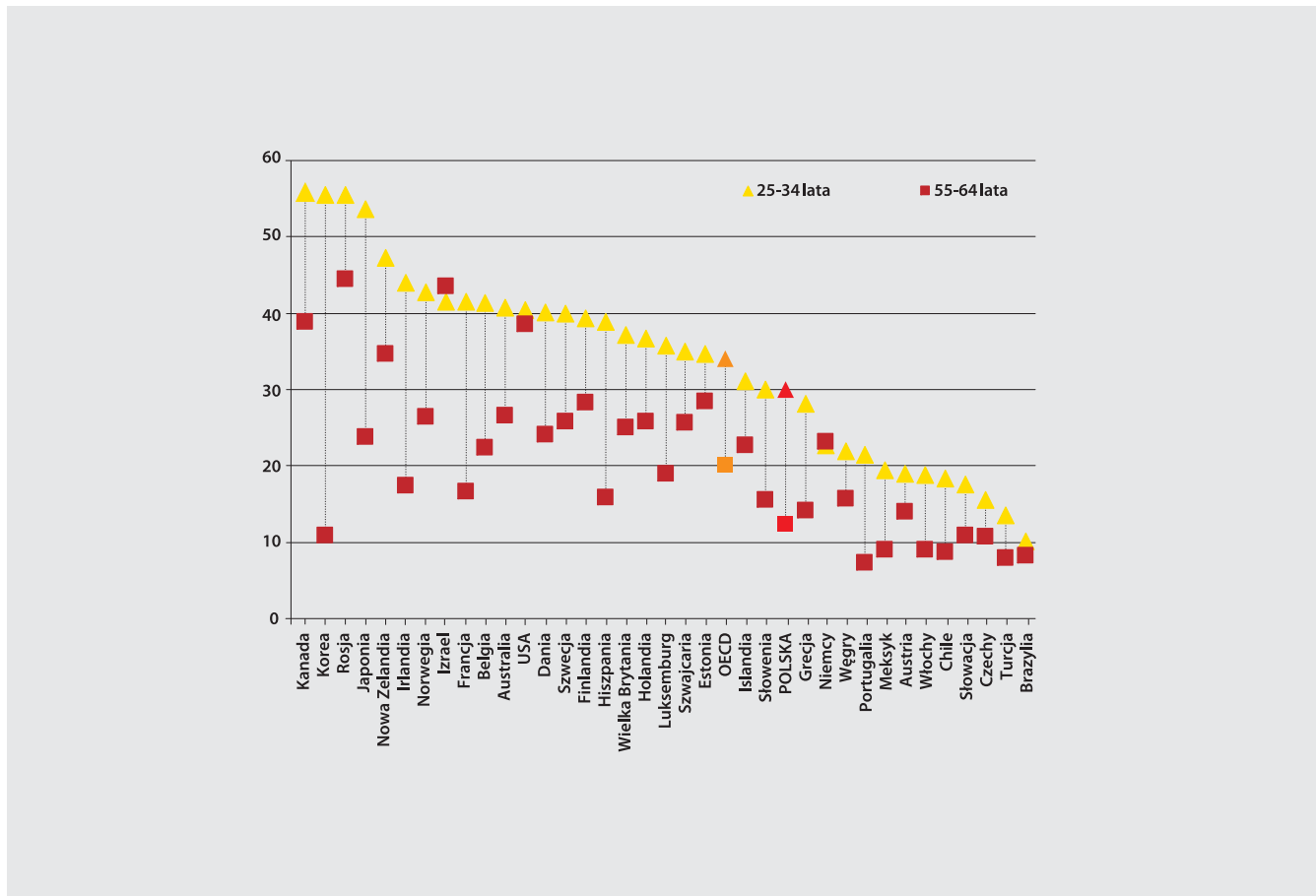
W tym kontekście warto zauważyć, że w Polsce osoby w wieku 55–64 lata wyraźnie rzadziej niż młodsze roczniki mogą pochwalić się dyplomem uczelni wyższej. Różnica w udziałach wyniosła w 2007 roku 18 pkt. proc. i jedynie w kilku innych krajach dystans między pokoleniami był większy (różnicę ponad 20 pkt. proc. zanotowano w Hiszpanii, Francji, Irlandii, Japonii i Korei)³. Co ciekawe, w niektórych krajach młodsze pokolenie wykazuje się w zasadzie podobnym odsetkiem osób z wyższym wykształceniem co osoby starsze (np. w USA, Brazylii), a w dwóch przypadkach, w Niemczech i Izraelu, ten odsetek jest nawet nieznacznie niższy. Biorąc pod uwagę fakt, iż Polskę charakteryzuje relatywnie silny wpływ statusu społeczno-ekonomicznego rodziców na osiągnięcia uczniów, o czym szerzej mowa w rozdziale 7, należy rzeczywiście pozytywnie ocenić opisaną wyżej dynamikę zmian, choć z drugiej strony należy mieć w pamięci, że osiągnięcia najmłodszego pokolenia w zakresie formalnego wykształcenia są wciąż niższe niż przeciętne w krajach OECD.

Osoby w wieku 55–64 lata wyraźnie rzadziej niż młodsze roczniki mogą pochwalić się dyplomem uczelni wyższej.

³ W 2009 roku różnica wzrosła do 22,8 pkt. proc. Udział osób z wyższym wykształceniem w populacji w wieku 25–34 lata wyniósł 35,4%, przy czym dla kobiet był równy 42,7%, a dla mężczyzn tylko 28,2%.

1. Struktura wykształcenia 1.1. Wiek i płeć a poziom wykształcenia Polaków
 ludności Polski

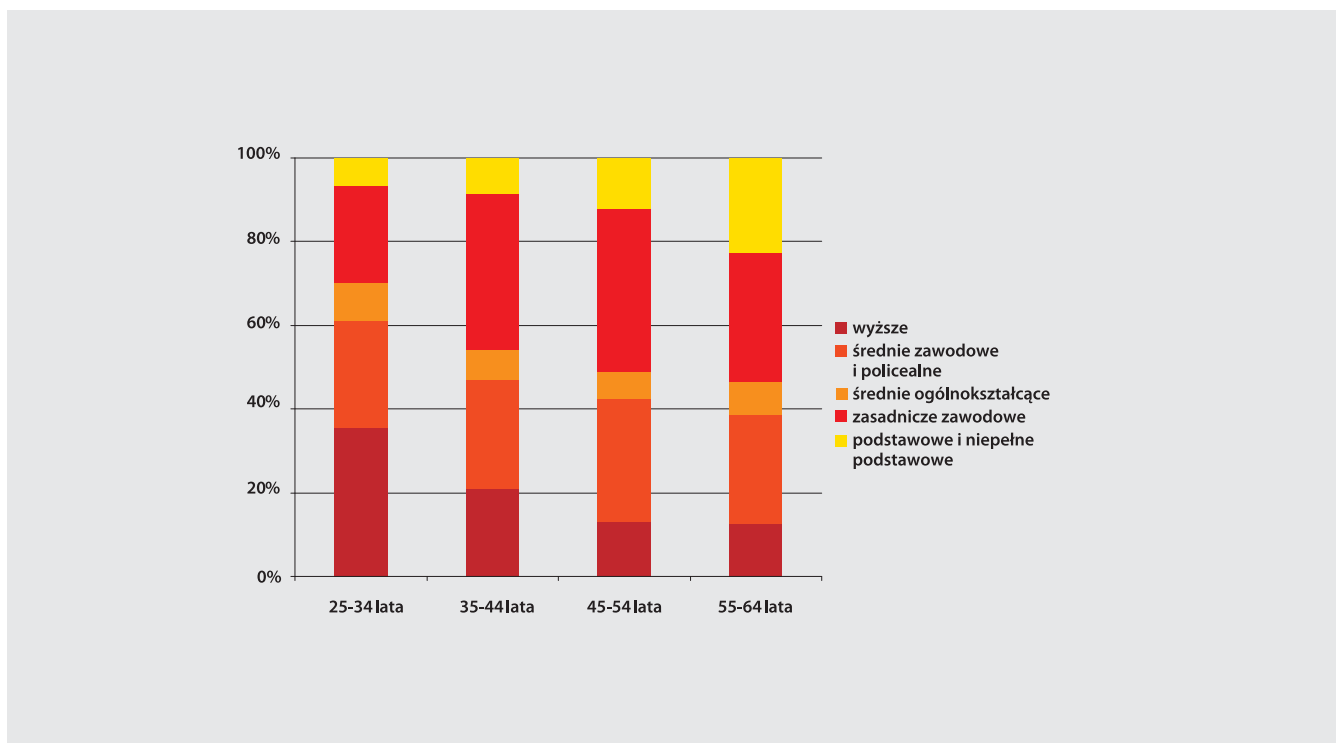
Wykres 1.6. Udział osób z wyższym wykształceniem w populacji w wieku 25–34 lata oraz 55–64 lata w krajach OECD w 2007 roku (w %)



Kraje zostały uszeregowane według malejącego udziału osób z wyższym wykształceniem w populacji w wieku 25–34 lata. Kolor pomarańczowy – średnia OECD, kolor czerwony – Polska.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD.

Wykres 1.7. Struktura wykształcenia ludności Polski według grup wieku w 2009 roku (w %)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

1. Struktura wykształcenia 1.1. Wiek i płeć a poziom wykształcenia Polaków

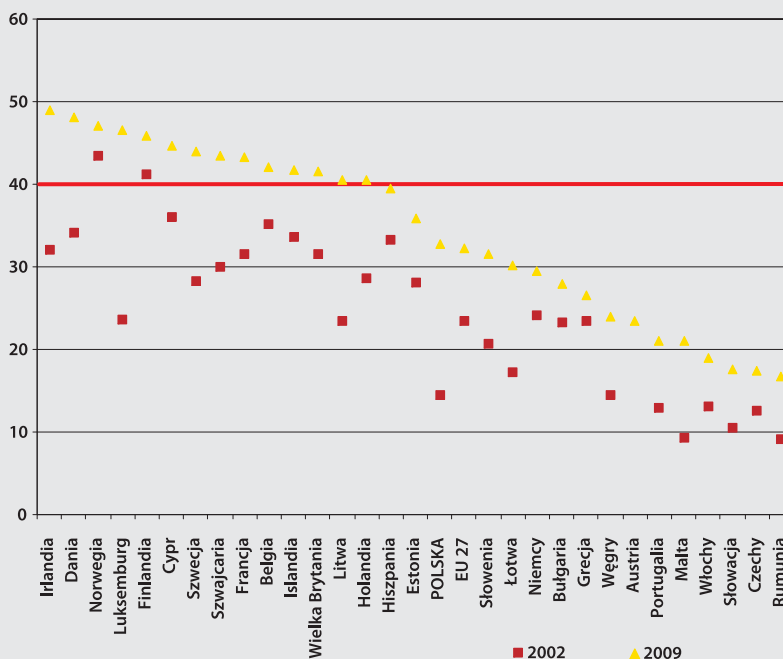
ludności Polski

Polska cechuje się relatywnie niskim odsetkiem osób, które nie podejmują kształcenia po ukończeniu edukacji podstawowej.

Poszczególne grupy wieku nie różnią się natomiast znacząco udziałem osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym oraz średnim zawodowym i policealnym. Wśród osób mających za sobą 35. rok życia najwięcej osób posiada wykształcenie zasadnicze zawodowe, przy czym największy udział ma ono w grupie w wieku 45–54 lata (39,1%). Znamienne jest również to, że w najmłodszych kohortach wyraźnie mniej osób wybiera wykształcenie zasadnicze zawodowe – w grupie 25–34 lata tylko 23,3% osób zakończyło edukację na tym poziomie – co stanowi bezpośrednie odzwierciedlenie osłabienia roli zasadniczych szkół zawodowych w zreformowanym systemie edukacji.

Jak już wcześniej zauważono, Polska cechuje się relatywnie niskim odsetkiem osób, które nie podejmują kształcenia po ukończeniu edukacji podstawowej (8-letniej szkoły podstawowej). Znacząca większość osób, które ukończyły edukację na tak wczesnym etapie, to osoby starsze (68,5% tej grupy ukończyło 45 lat), ale nawet w najmłodszej grupie ponad 6% osób nie ukończyło szkoły średniej. Kolejne rozdziały raportu pokażą wyraźnie, że osoby z tak niskim zasobem kapitału ludzkiego mają większe problemy z wejściem na rynek pracy, ponadprzeciętnie często stają się bezrobotne i w efekcie też częściej narażone są na ryzyko ubóstwa oraz wykluczenia społecznego. Dlatego w wielu krajach, a także na szczeblu Unii Europejskiej, podejmowane są działania mające na celu zwiększenie uczestnictwa młodych osób w edukacji. W tym duchu za najważniejsze wymierne cele edukacyjne strategii Europa 2020 uznano zwiększenie, do poziomu 40%, liczby osób w wieku 30–34 lata posiadających wykształcenie wyższe oraz zmniejszenie, do poziomu 10%, odsetka osób przedwcześnie opuszczających system edukacji (*early school leavers*). Można dyskutować, czy wskaźniki te faktycznie pokazują najbardziej problematyczne obszary interwencji, ale niezależnie od tego warto im się bliżej przyjrzeć. W przypadku pierwszego wskaźnika Polska plasuje się na poziomie bliskim średniej w krajach Unii, która znajduje się około 7 pkt. proc. poniżej wyznaczonego celu. Duża dynamika zmian (w stosunku do 2000 roku wskaźnik wzrósł niemal o 20 pkt. proc.) daje realną szansę na faktyczne jego osiągnięcie w perspektywie najbliższych 10 lat. Wskaźnik *early school leavers* z kolei kształtuje się w Polsce na relatywnie niskim poziomie – w 2009 roku wyniósł 5,3% przy średniej europejskiej wynoszącej około 14,4%. Odsetek młodych osób w wieku 18–24 lata z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym, które nie uczestniczyły w kształceniu i szkoleniach w ciągu ostatnich 4 tygodni od badania, jest więc w Polsce już od kilku lat niższy niż założone cele. Uderzające jest też ogromne zróżnicowanie sytuacji pomiędzy krajami w zakresie obydwu wskaźników, co zostało przedstawione na wykresach 1.8. i 1.9.

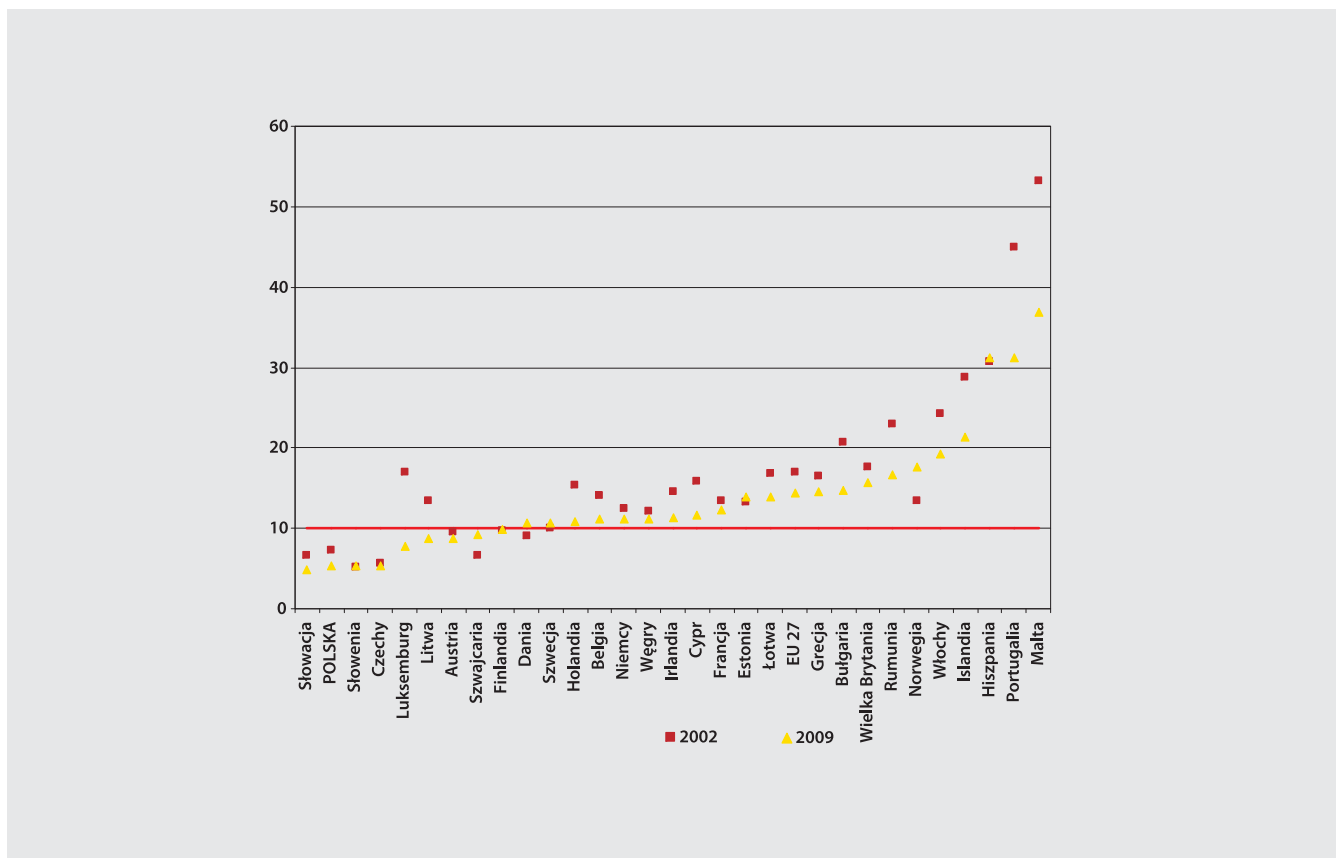
Wykres 1.8. Udział osób z wykształceniem wyższym w populacji 30–34 lata w krajach europejskich w 2009 roku na tle celów strategii „Europa 2020” (w %)



Kraje uszeregowano według malejącego odsetka osób z wykształceniem wyższym w analizowanej grupie w 2009 roku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

Wykres 1.9 Odsetek *early school leavers* w krajach europejskich w 2002 i 2009 roku na tle celów strategii „Europa 2020” (w %)



Kraje uszeregowano według rosnącego odsetka *early school leavers* w 2009 roku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

1.2. Zróżnicowanie terytorialne a wykształcenie Polaków

W 2009 roku około 17% mieszkańców miast i 25% mieszkańców wsi nie posiadało żadnego zawodu wyuczonego poprzestając na poziomie liceum ogólnokształcącego lub szkoły podstawowej.

Na wsi liczba osób posiadających wyższe wykształcenie zwiększyła się od początku lat 90-tych niemal czterokrotnie.

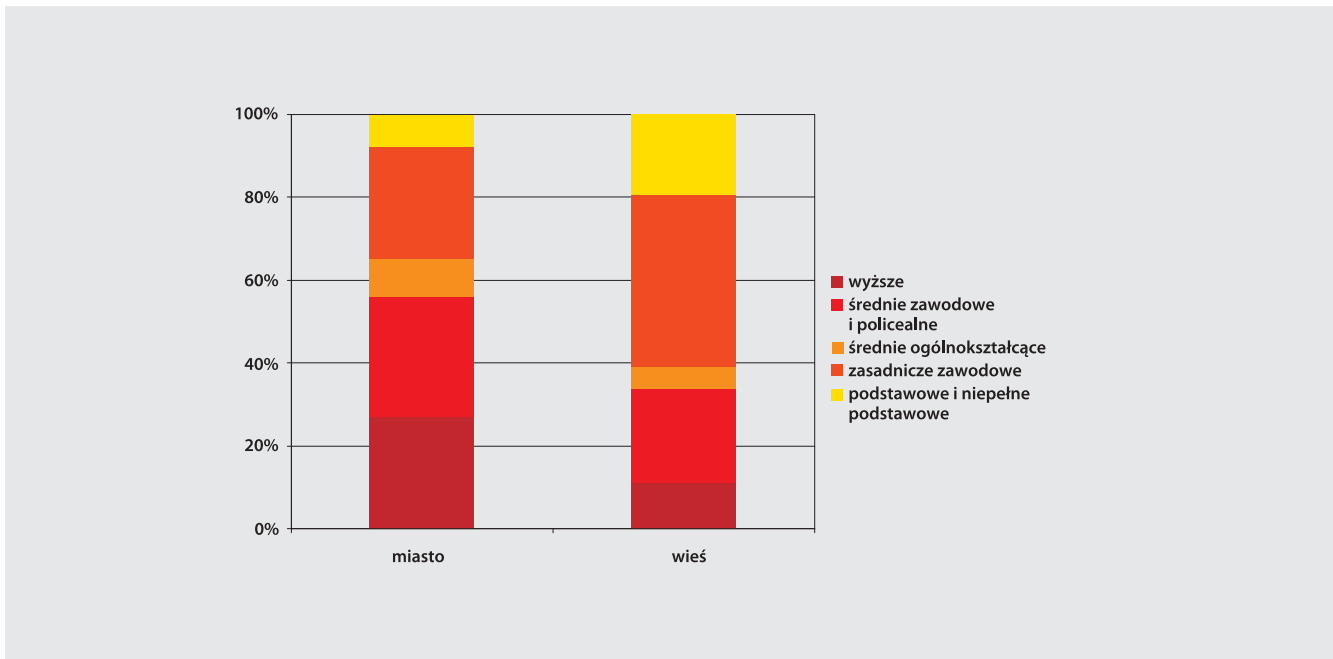
Równie duże dysproporcje jak między młodszym pokoleniem a starszą generacją uwidaczniają się w strukturze wykształcenia ludności według miejsca zamieszkania. Struktura wykształcenia mieszkańców miast jest bowiem wyraźnie przesunięta w kierunku wyższych poziomów edukacji, natomiast na wsi nadreprezentowane są osoby z niższymi poziomami wykształcenia. W 2009 roku około 17% mieszkańców miast i 25% mieszkańców wsi nie posiadało zawodu wyuczonego, a jedynie ukończone liceum ogólnokształcące lub szkołę podstawową. Jeżeli wykluczy się te osoby z analizy, pozostawiając tylko osoby z wykształceniem zawodowym, to na wsi w 55 na 100 przypadków trafi się na osobę, która ukończyła zasadniczą szkołę zawodową, w 30 przypadkach będzie to osoba z wykształceniem średnim lub policealnym, a zaledwie w 15 – osoba z dyplomem wyższej uczelni. W miastach prawdopodobieństwo trafienia na absolwenta każdego z tych trzech typów szkół jest niemal identyczne i wynosi około 1/3.

W 2009 roku na 100 mieszkańców wsi w wieku 25–64 lata przypadało 173 mieszkańców miast, ale gdy analiza zostanie ograniczona do subpopulacji osób z wykształceniem wyższym, to na 100 mieszkańców wsi z dyplomem wyższej uczelni przypada aż 424 mieszkańców miast o tej samej charakterystyce. Różnice na tym poziomie kształcenia są zresztą największe. Należy w tym miejscu również jasno zaznaczyć, że od początku lat 90-tych widoczny jest silny wzrostowy trend na obu obszarach. Na wsi liczba osób posiadających wyższe wykształcenie zwiększyła się niemal czterokrotnie (216 tys. osób i 3,2% populacji w wieku 25–64 lata w 1995 roku oraz 851 tys. i 11,0% w 2009 roku), podczas gdy w miastach odnotowano „zaledwie” podwojenie się tej liczby (odpowiednio 1656 tys. osób i 13,3% populacji oraz 3617 tys. i 27,0%).

Różnice w poziomie wykształcenia mieszkańców miast i wsi w Polsce wciąż pozostają więc bardzo duże, ale uwidacznia się tendencja do ich zmniejszania. W 1995 roku udział osób z wykształceniem wyższym w populacji w wieku 25–64 lata w miastach był ponad 4,2-krotnie wyższy niż na terenach wiejskich, podczas gdy w 2009 roku stosunek ten wynosił już tylko 2,5. Podobnie sytuacja wygląda, jeżeli chodzi o wykształcenie średnie zawodowe i ogólnokształcące. Zmniejszenie luki edukacyjnej między terenami zurbanizowanymi i obszarami wiejskimi jest wynikiem szczególnie silnego wzrostu aspiracji edukacyjnych ludności wiejskiej (CBOS, 2009). Dla niemal wszystkich poziomów wykształcenia na terenach wiejskich obserwujemy zdecydowanie większą dynamikę zmian niż w miastach, a jedynie udział osób z wykształceniem podstawowym na terenach wiejskich zmniejsza się nieco wolniej (MPIPS, 2009).

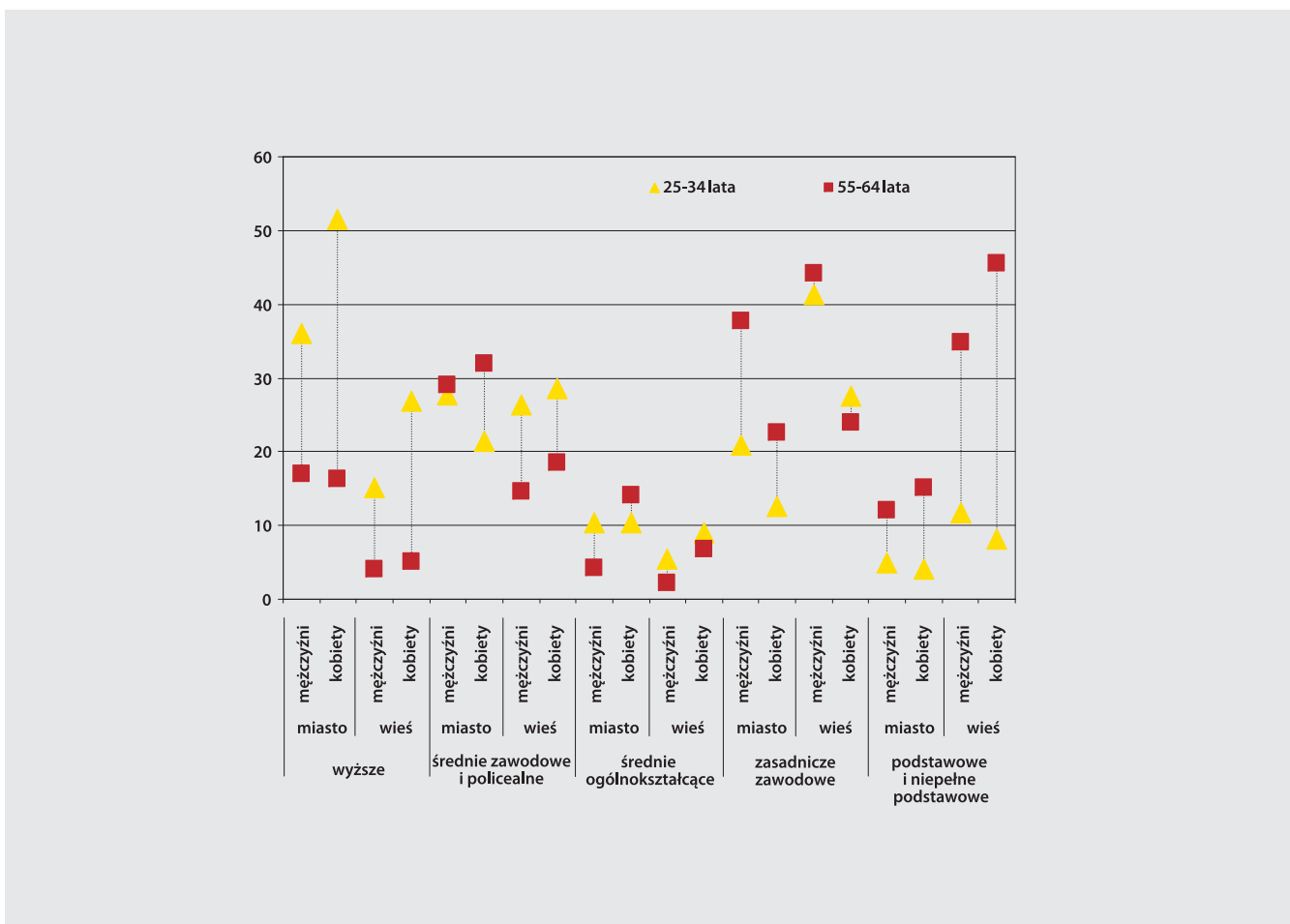
1. Struktura wykształcenia 1.2. Zróżnicowanie terytorialne a wykształcenie Polaków
 ludności Polski

Wykres 1.10. Struktura wykształcenia ludności Polski według miejsca zamieszkania w 2009 roku (w %)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Wykres 1.11. Zróżnicowanie struktury wykształcenia populacji w wieku 25–34 lata oraz 55–64 lata w 2009 roku (w %)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Przy porównywaniu struktury wykształcenia mieszkańców miast i wsi milcząco zakłada się całkowitą geograficzną niemobilność ludności obu obszarów, choć można przypuszczać, że faktycznie mobilność może mieć istotne znaczenie. Wszystkie przedstawione tutaj statystyki odwołują się bowiem do aktualnego miejsca zamieszkania i gdyby wyniki skorygowano o przepływy migracyjne między terenami wiejskimi a miastami, efekt zmniejszenia luki edukacyjnej byłby prawdopodobnie jeszcze silniejszy. Wydaje się, że może mieć tutaj duże znaczenie proces odpływu ze wsi zdolnych, młodych mieszkańców w celu kontynuowania nauki, zwłaszcza na poziomie wyższym, w dużych miastach, z których niewielu wraca później do swojej rodzinnej miejscowości. Trudno jednak zweryfikować empirycznie tę hipotezę, gdyż dostępne statystyki migracyjne opierają się na administracyjnych danych dotyczących meldunków na pobyt stały, które nie dość, że nie zawierają informacji o czynnikach leżących u podstaw podjęcia decyzji o migracji, to też z pewnością są zaniżone. Niemniej jednak saldo migracji na terenach wiejskich od początku dekady jest dodatnie, a jedyną grupą, w której saldo przepływów jest ujemne, są osoby w wieku 20–29 lat, z czego 64% migrujących stanowią kobiety. W efekcie w 2009 roku na 100 dwudziestolatków mieszkających na wsi przypadały niespełna 94 kobiety, podczas gdy w miastach wskaźnik ten wynosił 99. Różnice między miastem a wsią są dużo większe w starszych grupach, ale istotne jest to, że zarysowują się one wyraźnie począwszy od 16. roku życia, a więc w wieku rozpoczęcia edukacji ponadgimnazjalnej, i zwłaszcza od 19. roku życia, czyli od wieku rozpoczęcia kształcenia na poziomie wyższym.

W tym kontekście należy również pamiętać o dojazdach do pracy. Mimo iż liczba osób z wyższym wykształceniem na terenach wiejskich wzrosła, to nie oznacza to, że faktycznie wieś w Polsce jest w stanie te kwalifikacje wykorzystać. Można podejrzewać, że część z tego przyrostu została „przejęta” przez miasta, a w szczególności na obszarach oddziaływania największych aglomeracji, w otoczeniu których często osadzają się wysoko wykwalifikowani pracownicy dojeżdżający do pracy w centrum miasta.

Podsumowując powyższe analizy można zauważyć, że to wzrost aspiracji edukacyjnych młodszego pokolenia, szczególnie kobiet, przełożył się na wyraźne zwiększenie odsetka osób posiadających co najmniej wykształcenie średnie, a także wykształcenie wyższe. Na wykresie 1.12. przedstawiono strukturę wykształcenia ludności Polski w 2009 roku z uwzględnieniem wszystkich analizowanych wcześniej przekrojów. Analiza tego wykresu pozwala na wyciągnięcie kilku dodatkowych wniosków.

Po pierwsze, poprawa poziomu wykształcenia mieszkańców wsi to przede wszystkim efekt wzrostu aktywności edukacyjnej kobiet. W najstarszych kohortach mieszkanek terenów nieurbanizowanych zdecydowanie dominują najniższe poziomy wykształcenia – co najmniej 50% kobiet w wieku ponad 60 lat ma wykształcenie co najwyżej podstawowe, a w kohortach pięćdziesięciolatek udział tego poziomu wykształcenia przekracza wciąż 20%. Różnica między kobietami w wieku 25–34 lata a grupą 55–64 lata w udziale osób z wykształceniem podstawowym sięga niemal 40 pkt. proc. (23 pkt. proc. dla mężczyzn), a z drugiej strony, na jedną mieszkankę wsi w wieku 55–64 lata, która posiada dyplom wyższej uczelni, przypada aż 7 mieszkanek z najmłodszej grupy wieku z takim wykształceniem (dla mężczyzn wskaźnik ten przekracza nieznacznie wartość 5).

Po drugie, zwraca uwagę ogromne znaczenie wykształcenia zasadniczego zawodowego w podgrupie mężczyzn zamieszkałych na terenach wiejskich. W niektórych kohortach jego udział sięga 63%. W zasadzie zaczynając już od osób w wieku 28 lat i zwłaszcza wśród tych, które ukończyły 40 lat, udział osób, które zakończyły edukację bez świadectwa maturalnego nie spada poniżej 50%. Na wsi nie ma w ogóle istotnych różnic między pokoleniami, jeżeli chodzi o wykształcenie zasadnicze zawodowe, zarówno w przypadku kobiet jak i mężczyzn, odnotowano jednak pewien wzrost znaczenia wykształcenia średniego zawodowego i policealnego w najmłodszej grupie. Najmłodsze kohorty zamieszkałe na terenach miejskich wyraźnie rzadziej niż starsze pokolenie wybierają kształcenie zawodowe, zarówno na poziomie technikum czy szkoły policealnej, jak i zasadniczej szkoły zawodowej.

Po trzecie, w przypadku mężczyzn po przekroczeniu pewnej granicy wieku zbliżona liczba osób ma wykształcenie co najmniej średnie. Ta granica kształtuje się na poziomie około 40 lat, a więc dotyczy urodzonych przed 1970 rokiem, przy czym na wsi jest to 24–25% mieszkańców, podczas gdy dla mężczyzn mieszkających na terenach urbanizowanych – około 50%. W przypadku kobiet, niezależnie od miejsca zamieszkania, można raczej wskazać na negatywną zależność, to znaczy im starsza kohorta, tym mniejszy udział osób z wykształceniem co najmniej średnim.

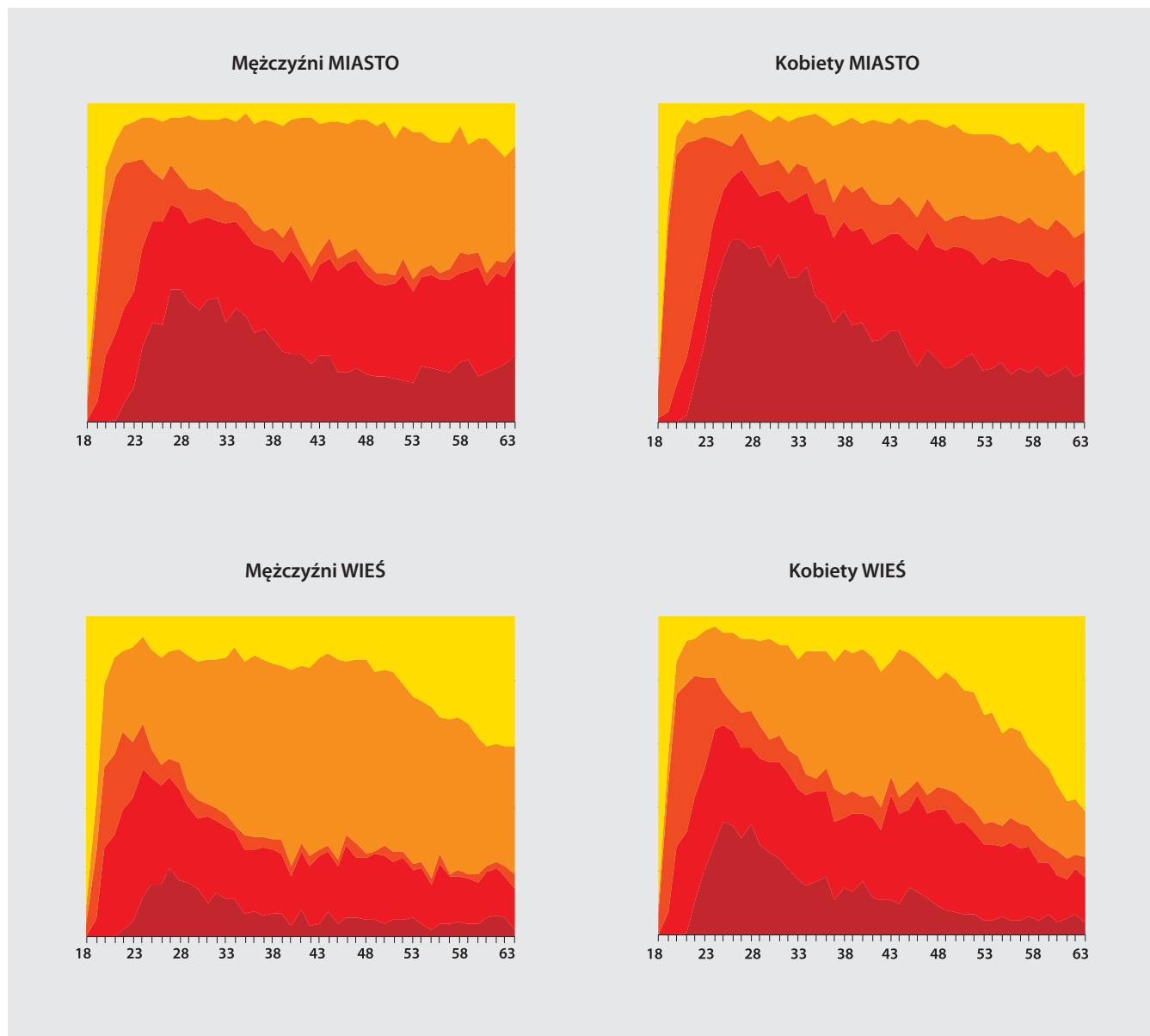
Po czwarte, zdecydowanie najlepszą strukturą wykształcenia cieszą się kobiety mieszkające w miastach. W grupie 25–34 lata przeciętny udział osób z wykształceniem wyższym wyniósł w 2009 roku 51,5%, przy czym w niektórych kohortach sięgał nawet 57%. Imponujący jest skok, jaki dokonał się między pokoleniami, gdyż w porównaniu z grupą w wieku 55–64 lata udział ten wzrósł aż o 35 pkt. proc.

Analizując dane o strukturze wykształcenia, nie można zapominać o problemie dużego zróżnicowania terytorialnego wyposażenia regionów w kapitał ludzki. Niestety najaktualniejsze dostępne statystyki umożliwiają analizę tylko na poziomie województw, co stanowi istotne utrudnienie, gdyż analiza na tym poziomie dezagregacji nie daje pełnego obrazu nierówności terytorialnych. Wiele badań dowodzi bowiem, że zróżnicowanie wewnątrzwojewódzkie jest większe niż zróżnicowanie między województwami. Dotyczy to w szczególności województwa mazowieckiego, które w wielu rankingach wypada najlepiej, ale jednocześnie charakteryzuje się dużą dyspersją wyników w przekroju powiatów.

Poprawa poziomu wykształcenia mieszkańców wsi to przede wszystkim efekt wzrostu aktywności edukacyjnej kobiet.

Nie można zapominać o problemie dużego zróżnicowania terytorialnego wyposażenia regionów w kapitał ludzki.

Wykres 1.12. Struktura wykształcenia kobiet i mężczyzn w wieku 18–64 lata w Polsce w 2009 roku

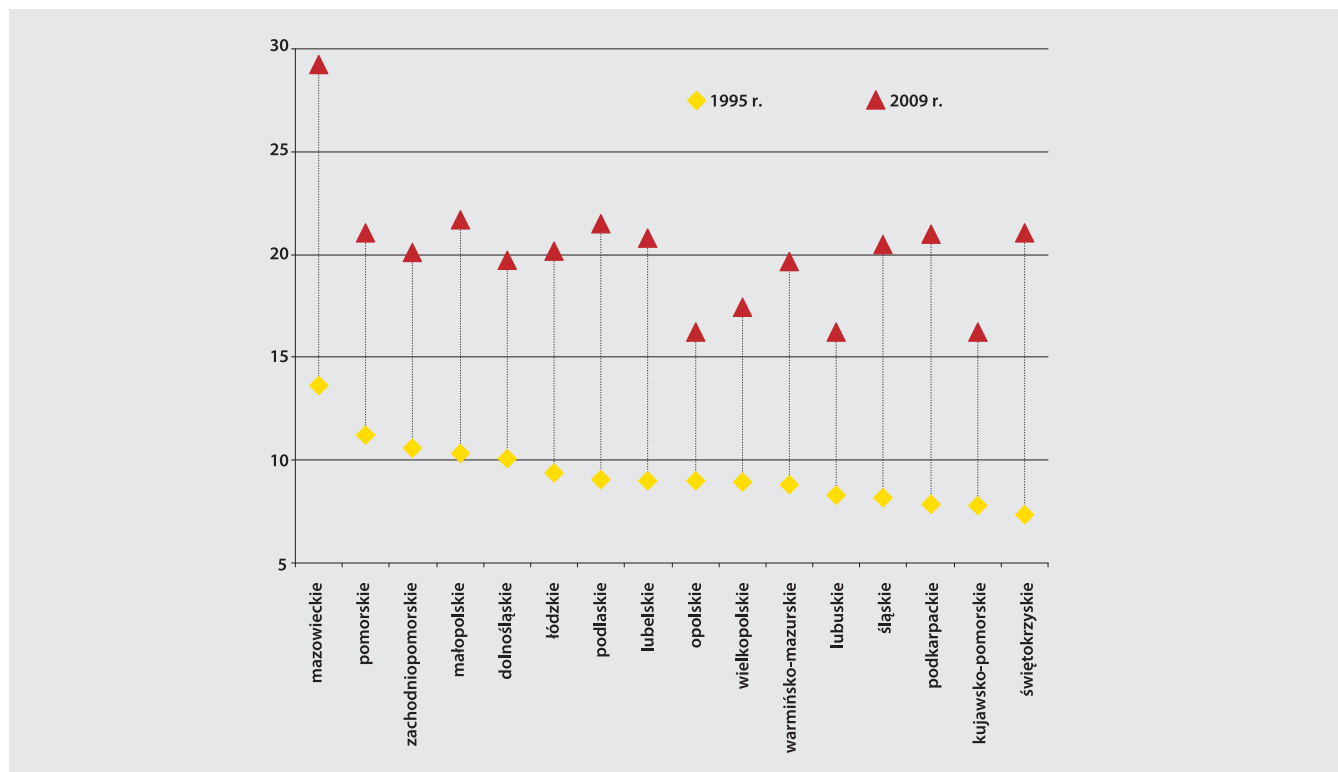


Coraz ciemniejsze kolory oznaczają kolejno wykształcenie podstawowe, zasadnicze zawodowe, średnie ogólnokształcące, średnie zawodowe i policealne oraz wyższe.
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

W 2009 roku to właśnie na Mazowszu odnotowano najwyższy odsetek osób z wyższym wykształceniem w populacji osób w wieku 25–64 lata (29,3%) i to właśnie w tym województwie zanotowano największą dynamikę zmian (wzrost o 16 pkt. proc.). Wykres 1.13. pokazuje wyraźnie, że region ten zdecydowanie wyróżnia się na tle pozostałych i że z biegiem czasu powiększa swoją przewagę. W 1995 roku najgorsze wyniki osiągało województwo świętokrzyskie (tylko 7,8% populacji posiadało dyplom uczelni wyższej), które od najlepszego województwa mazowieckiego dzielił dystans 6,3 pkt. proc. W 2009 roku najgorsza sytuacja charakteryzowała województwa lubuskie i kujawsko-pomorskie (16,2%) i różnica w stosunku do najlepszego Mazowsza wyniosła aż 13,1 pkt. proc.

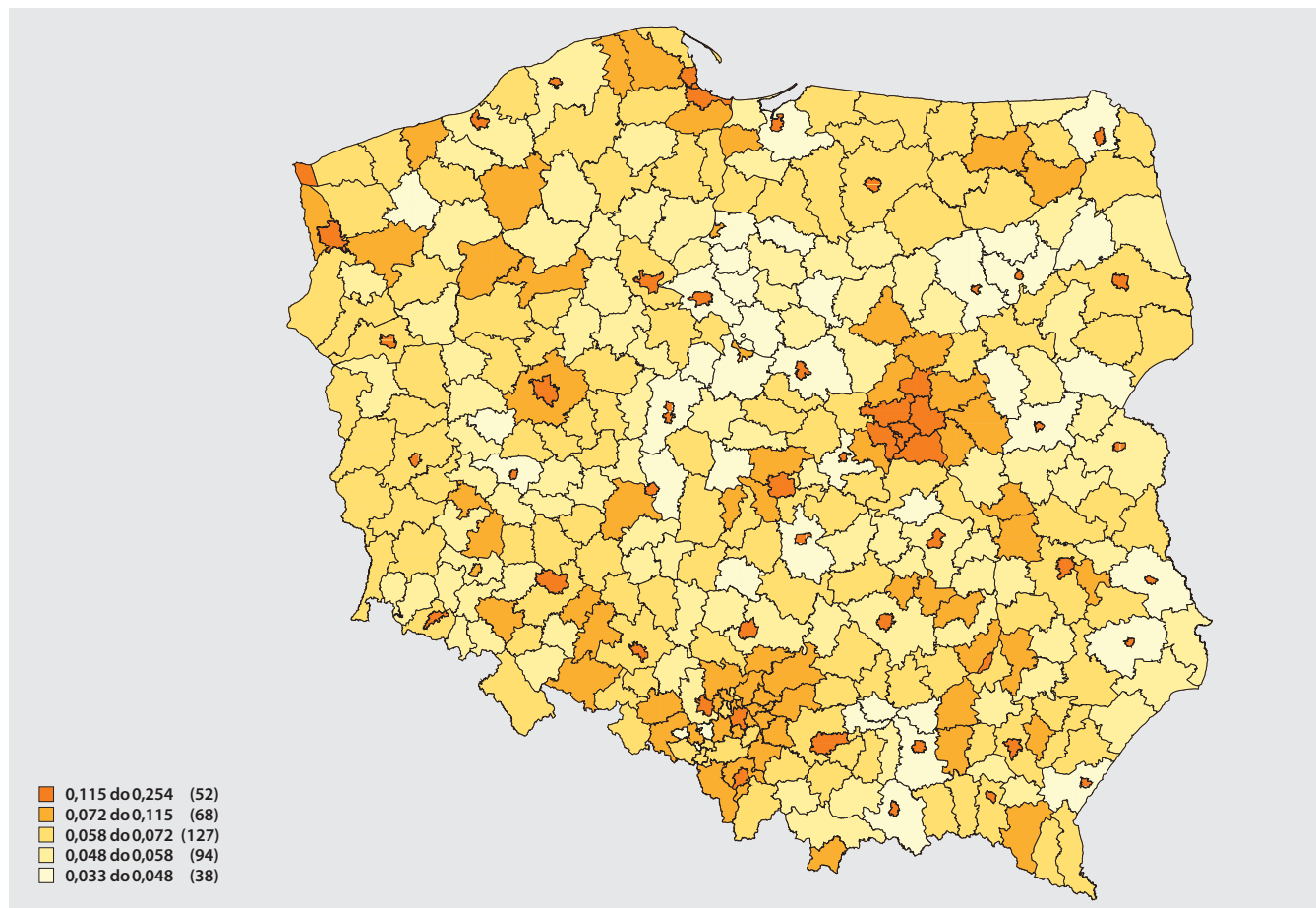
Interesujące jest również zróżnicowanie dynamiki zmian w tym zakresie. Oprócz wspomnianego województwa mazowieckiego szczególnie duży, ponad trzykrotny przyrost osób z wyższym wykształceniem, zanotowano w województwach świętokrzyskim i podkarpackim. Duży wzrost udziału osób z wyższym wykształceniem zanotowano również w województwie podlaskim i lubelskim, a więc wszystkie dotyczą regionów Polski wschodniej. Niska dynamika dotyczyła natomiast tych jednostek terytorialnych, które obecnie osiągają najniższe wyniki. Znamienne jest to, że w wielu przypadkach są to tereny postpegeerowskie. We wszystkich województwach odnotowano również wyraźny, kilkunastopunktowy spadek udziału osób, które zakończyły edukację na poziomie gimnazjum lub niższym. W 2009 roku można było jednak dostrzec wciąż duże dysproporcje i odsetek ten wahał się od 7,6% w województwie śląskim do 18,1% w województwie warmińsko-mazurskim.

Wykres 1.13. Udział osób z wykształceniem wyższym w populacji 25–64 lata w województwach Polski w 1995 i 2009 roku (w %)



Województwa zostały uszeregowane według malejącego udziału osób z wyższym wykształceniem w 1995 roku.
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Mapa 1.1. Udział osób z wykształceniem wyższym w powiatach Polski w 2002 roku



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDR.

Spojrzenie na nieco już nieaktualne dane z Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku pozwala zorientować się, jak istotnie większe są różnice widoczne na poziomie powiatów. Największym potencjałem edukacyjnym charakteryzują się duże miasta na prawach powiatu, tj. Warszawa, Kraków, Wrocław, Trójmiasto czy Poznań. Powiaty o najsłabszym wyposażeniu w kapitał ludzki to najczęściej powiaty typowo wiejskie, ale też nierzadko są to tereny zurbanizowane lub przylegające do powiatów grodzkich (Grotkowska, Wincenciak, 2006). Mapa 1.1. odzwierciedla więc po części duże różnice w strukturze wykształcenia mieszkańców obszarów miejskich i wiejskich, przy czym należy pamiętać, że duże znaczenie ma również sama wielkość miasta, która nie była tutaj szczegółowo omawiana. Stąd analizując różnice terytorialne należałoby w zasadzie wziąć jednocześnie pod uwagę klasę miejsca zamieszkania z jednej strony, a odległość od dużej aglomeracji z drugiej strony. Pozwoli to bowiem uwzględnić fakt, że tereny wiejskie na wschodzie kraju różnią się znacząco od terenów wiejskich z województw zachodnich i północnych, a także to, że tereny wiejskie położone w pobliżu dużej aglomeracji różnią się wyraźnie od wsi położonych na obszarach peryferyjnych. Do problemu tego odwołuje się też rozdział o spójności.

1.3. Szersze ujęcie zmian ilościowych

W jakim stopniu za niezaprzeczalnym ogromnym (ilościowym) awansem edukacyjnym polskiego społeczeństwa stoją również zmiany jakościowe i jak ten postęp edukacyjny wpłynął na jakość życia, sytuację na rynku pracy i spójność społeczną?

Cała powyższa analiza prowadzi nieuchronnie do najważniejszego pytania niniejszego rozdziału, a mianowicie w jakim stopniu za niezaprzeczalnym ogromnym (ilościowym) awansem edukacyjnym polskiego społeczeństwa stoją również zmiany jakościowe i jak ten postęp edukacyjny wpłynął na jakość życia, sytuację na rynku pracy i spójność społeczną?

Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na te pytania. W niniejszym fragmencie zarysowano jedynie pewne problemy z tym związane, które szerzej omawiane są w kolejnych rozdziałach raportu. Niemniej jednak analizując zmiany w strukturze wykształcenia ludności zawsze warto umiejscowić je w nieco szerszej perspektywie. Bardzo często można spotkać się z opiniami, iż gospodarka oparta na wiedzy wymaga coraz lepiej wykształconych zasobów siły roboczej i stąd pojawia się dążenie do osiągnięcia jak największego udziału osób, które kończą szkołę średnią i studia wyższe. Bez analizy szerszego kontekstu taka polityka może okazać się zawodna. Osłabienie pozycji szkół zawodowych w polskim systemie oświaty i dążenie do zwiększenia odsetka osób wybierających kształcenie ogólne doprowadziło w wielu przypadkach do sytuacji, w której z jednej strony na lokalnych rynkach pracy brakuje wykwalifikowanych, solidnych robotników, a z drugiej, w zasobach siły roboczej pojawiła się grupa osób bez kwalifikacji zawodowych i bez większych szans na rynku pracy, które nie kończą studiów, zatrzymując się na poziomie liceum ogólnokształcącego (Sztanderska, Wojciechowski, 2008). W podobnym duchu można analizować ogromny wzrost popularności kształcenia na poziomie wyższym. Ten duży przyrost osób z dyplomem uczelni wyższej w Polsce na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat był wyższy niż przyrost popytu na wysoko wykwalifikowaną siłę roboczą, co skutkowało pojawieniem się relatywnie wysokiego bezrobocia wśród absolwentów uczelni wyższych (UNDP, 2007). Nieodłącznie w tych rozważaniach pojawia się również problem strukturalnego dopasowania kształcenia do potrzeb rynku pracy oraz potrzeb dynamicznie rozwijającego się społeczeństwa.

Na jakość kształcenia można również spojrzeć pod nieco innym kątem, a mianowicie w kontekście aktualności i przydatności kwalifikacji zdobytych w trakcie edukacji szkolnej. Problem ten dotyczy zwłaszcza osób z wykształceniem zawodowym (średnim i zasadniczym), wśród których aż połowa populacji ukończyła już 45. rok życia, a od ukończenia szkoły minęło, średnio rzecz biorąc, około 25 lat. Osoby starsze dysponują oczywiście doświadczeniem zawodowym i to stanowi o ich przewadze w stosunku do absolwentów. Nie zmienia to jednak faktu, że kończący aktualnie edukację wynoszą ze szkoły umiejętności i wiedzę wyjątkowo przydatne we współczesnym świecie, a których często brakuje starszemu pokoleniu, tj. znajomość języka angielskiego czy umiejętności informatyczne (Sztanderska, Wojciechowski, 2008).

Tabela 1.2.
Liczba lat, które upłynęły od momentu ukończenia edukacji w populacji w wieku 25–64 lata według ukończonego poziomu wykształcenia w 2009 roku

	wyższe	średnie zawodowe i policealne	średnie ogólnokształcące	zasadnicze zawodowe	podstawowe i niepełne podstawowe
mediana wieku	35,0	45,0	42,0	46,0	52,9
średnia liczba lat, która upłynęła od ukończenia edukacji	13,1	23,4	22,7	27,4	35,0
mediana liczby lat, która upłynęła od ukończenia edukacji	9,0	25,0	21,0	28,0	38,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Faktyczna wiedza i umiejętności osób dorosłych nie były dotychczas badane⁴, ale lukę tę wypełni już niedługo organizowane przez OECD międzynarodowe badanie kompetencji osób dorosłych (PIAAC), które pokrótce zostało opisane w poniższej ramce.

Ramka 1.1. Programme for the International Assessment of Adult Competencies (PIAAC)

Międzynarodowe badanie kompetencji osób dorosłych przygotowywane przez OECD jest największym i najbardziej innowacyjnym międzynarodowym badaniem, które zostanie przeprowadzone w najbliższym czasie w Polsce. W badaniu bierze udział 26 państw, w tym Stany Zjednoczone, Kanada, Wielka Brytania, Japonia, Finlandia, Francja, Hiszpania, Chile, Słowacja i Czechy.

Głównym celem badania jest dostarczenie informacji na temat umiejętności potrzebnych do codziennego życia nowoczesnego społeczeństwa, takich jak: rozumienie tekstu, umiejętności matematyczne oraz umiejętności obsługi programów komputerowych i Internetu. Szczegółowe cele badania zakładają:

- identyfikację kompetencji, które przyczyniają się do odniesienia sukcesu osobistego oraz sukcesu całego kraju, i ocenę różnic w ich poziomie między poszczególnymi osobami oraz społecznościami;
- określenie wpływu danych kompetencji na sytuację społeczną oraz ekonomiczną jednostki i kraju;
- pomiar efektywności systemu edukacji i systemu szkoleń w kształtowaniu danych kompetencji;
- wskazanie czynników wpływających na poprawę kompetencji społeczeństw.

W ramach PIAAC, którego wyniki będą porównywalne w skali międzynarodowej, zbadane zostaną osoby w wieku 16–65 lat. Minimalna wielkość próby dla każdego kraju wynosi 5 tys. osób. Badanie zostanie przeprowadzone metodą CAPI (komputerowo wspieranego wywiadu osobistego) i będzie obejmowało kwestionariusz połączony z narzędziem pomiaru kompetencji i ich wykorzystania na rynku pracy (Job Requirement Approach) oraz testy komputerowe wykonywane przez samego respondenta, który zbada podstawowe kompetencje danej osoby. Badanie zostanie przeprowadzone w 2011 roku, a wyniki na poziomie międzynarodowym zostaną opublikowane w 2013 roku.

Istnieje możliwość wykorzystania narzędzi PIAAC do innych badań kompetencji oraz prowadzenia badań panelowych na próbie PIAAC, które umożliwią śledzenie zmian kwalifikacji i umiejętności w cyklu życia człowieka.

Wyniki PIAAC pokażą kompleksowy obraz kwalifikacji i umiejętności polskiego społeczeństwa na tle innych społeczeństw w Europie i na świecie, ich uwarunkowania edukacyjno-ekonomiczne oraz ich wykorzystanie i kształtowanie w dorosłym życiu, przede wszystkim zawodowym. Te informacje są niezbędne dla projektowania i prowadzenia efektywnej polityki państwa w istotnych społecznie sektorach, np. edukacyjnym czy rynku pracy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD.

Populacja osób z wyższym wykształceniem jest wyraźnie młodsza, posiada relatywnie świeższe kwalifikacje, aż połowa tej populacji ukończyła studia w ciągu ostatnich 10 lat.

Różnice w przeciętnym wieku poszczególnych grup i średniej liczbie lat, które upłynęły od ukończenia edukacji, są jednak zrozumiałe biorąc pod uwagę opisaną powyżej dynamikę analizowanych procesów. Populacja osób z wyższym wykształceniem jest wyraźnie młodsza, posiada relatywnie świeższe kwalifikacje, ale też, co ciekawe, aż połowa tej populacji ukończyła studia w ciągu ostatnich 10 lat. Decyzje co do kariery edukacyjnej wszystkich tych osób zapadały więc po 1990 roku w obliczu ogromnych zmian transformującej się gospodarki i rosnącej premii płacowej z tytułu posiadania wyższego wykształcenia. Należy również pamiętać, że zdecydowana większość tej populacji to osoby, które przeszły przez niezreformowany system oświaty. Niestety, nie jesteśmy w stanie powiedzieć, jaka część tej populacji ukończyła studia inżynierskie lub licencjackie, a jaka studia magisterskie.

Wzrost aspiracji edukacyjnych pociągnął za sobą również wydłużenie czasu poświęconego na naukę. Tak jak analizuje się liczbę lat, które upłynęły od momentu ukończenia kształcenia w formalnym systemie edukacji, tak można analizować przeciętną liczbę lat spędzonych na edukacji. W Polsce typowa ścieżka przejścia od pierwszej klasy szkoły podstawowej do tytułu magistra trwa 17 lat, ukończenie szkoły średniej zawodowej lub policealnej wymaga około 13 lat, liceum – 12 lat, zasadniczej szkoły zawodowej – 11 lat, a gimnazjum – 9 lat. Z tego wynika, że w 2009 roku dla populacji w wieku 25–64 lata wyniosła ona nieco ponad 12 lat, przy czym należy pamiętać, że oszacowania te mogą być obciążone sporym błędem z uwagi na różne nietypowe ścieżki karier edukacyjnych, które nie są w nich brane pod uwagę.

⁴ Właściwie należałoby powiedzieć, że nie były od dawna badane – w 1994 roku Polska wzięła udział w Międzynarodowym Badaniu Analfabetyzmu Funkcjonalnego Dorosłych (*The International Adult Literacy Survey – IALS*).

Między 1950 a 2010 rokiem w populacji w wieku 25 lat i więcej zamieszkałej w krajach OECD, średnia liczba lat spędzonych w systemie edukacji zmieniła się z około 5,7 do 10,6 lat. W ciągu 60 lat nastąpił więc wzrost przeciętnej długości kształcenia o około 5 lat, co oznacza iż każdego roku rosła ona mniej więcej o miesiąc.

Wykorzystując podobną metodę Barro i Lee (2010) opracowali bazę zawierającą szacunki przeciętnej liczby lat poświęconych kształceniu dla 5-letnich grup wieku w ponad 140 krajach. Między 1950 a 2010 rokiem w populacji w wieku 25 lat i więcej zamieszkałej w krajach OECD, umieszczonych w tej bazie, średnia liczba lat spędzonych w systemie edukacji zmieniła się z około 5,7 do 10,6 lat. W ciągu 60 lat nastąpił więc wzrost przeciętnej długości kształcenia o około 5 lat, co oznacza iż każdego roku rosła ona mniej więcej o miesiąc. W tym samym czasie w Polsce odnotowano podobną dynamikę zmian, choć wskaźnik ten kształtuje się obecnie na poziomie poniżej średniej (około 10 lat w 2010 roku). Najdłużej kształcą się mieszkańcy Nowej Zelandii, Stanów Zjednoczonych, Australii oraz Niemiec i Czech. W przypadku tych dwóch ostatnich krajów jest to o tyle zaskakujące, że zanotowano w nich ponadprzeciętnie niskie odsetki osób z wyższym wykształceniem⁵. We wszystkich wyżej wymienionych krajach średnia liczba lat poświęconych na kształcenie wyniosła jednak ponad 12 lat. Najkrócej uczą się z kolei Turcy, Portugalczycy oraz Meksykanie (poniżej 9 lat). Zaraz za nimi uplasowała się też Wielka Brytania. Wskazane tutaj przypadki doskonale pokazują, że w parze z wyższym udziałem osób z wyższym wykształceniem nie zawsze idzie niski udział osób z najsłabszymi wynikami. Warto pamiętać, że oczywistym skutkiem wydłużenia przeciętnego czasu nauki są niskie stopy aktywności zawodowej i późniejsze wchodzenie młodych osób na rynek pracy, co jednak może wiązać się z wysokimi długookresowymi korzyściami, m.in. z wyższą i dłuższą aktywnością tych osób w starszym wieku, czy też korzyściami państwa z tytułu wyższych podatków i mniejszych transferów.

Podsumowanie

W powszechnym przekonaniu ostatnich kilkanaście lat było okresem „boomu edukacyjnego” w Polsce. Jest to o tyle uprawnione określenie, że w tym okresie rzeczywiście nastąpił wyraźny wzrost popularności kształcenia na poziomie wyższym oraz istotnie zmniejszył się odsetek osób, które zakończyły edukację na poziomie szkoły podstawowej. Najważniejsze wnioski z przedstawionej w niniejszym rozdziale szczegółowej analizy tego procesu zawarto poniżej:

- Mimo dużej dynamiki zmian w zakresie liczby osób, które ukończyły studia, udział tych osób w populacji w wieku 25–64 lata nie przekraczał w 2007 roku 20% i tym samym był wciąż znacznie niższy niż przeciętny w krajach OECD.
- Polskę na tle międzynarodowym wyróżnia stosunkowo niski udział osób z najniższymi poziomami wykształcenia (14%, przy średniej OECD na poziomie 30% w 2007 roku). Nie zmienia to jednak faktu, że wciąż istotny odsetek ludności posiada co najwyżej wykształcenie podstawowe. Dotyczy to głównie osób starszych zamieszkałych na terenach wiejskich, w większości zatrudnionych w rolnictwie.
- Przeprowadzone analizy pokazują, że to wzrost aspiracji edukacyjnych młodszego pokolenia, zwłaszcza kobiet i mieszkańców miast, przełożył się na wyraźne zwiększenie odsetka osób posiadających wykształcenie wyższe. W 2009 roku różnica w udziałach osób z wyższym wykształceniem w populacji 25–34 lata oraz 55–64 lata wyniosła wśród mieszkanki miast aż 35 pkt. proc., wśród kobiet mieszkających na wsi – 21,6 pkt. proc., wśród mężczyzn zamieszkujących tereny zurbanizowane – 19,0 pkt. proc. i wreszcie wśród mężczyzn z terenów wiejskich – tylko 11,1 pkt. Populacja osób z wyższym wykształceniem jest wyraźnie młodsza niż osób z niższymi poziomami wykształcenia, a ponadto aż połowa tej grupy ukończyła studia po 1999 roku, a więc relatywnie niedawno.
- W efekcie w Polsce odnotowano jedną z największych spośród wszystkich krajów OECD różnicę międzypokoleniową w zakresie wykształcenia na poziomie wyższym. Sięgała ona w 2007 roku 18 pkt. proc. i jedynie w kilku innych krajach dystans między pokoleniami był większy (różnicę ponad 20 pkt. proc. zanotowano w Hiszpanii, Francji, Irlandii, Japonii i Korei). Zarazem najmłodsze pokolenie nie osiągnęło wciąż takiego udziału osób z wyższym wykształceniem na poziomie średniej w krajach OECD (w 2007 roku 30% i 34% odpowiednio). Duża dynamika zmian daje jednak realną szansę na to, że Polska zdoła osiągnąć cel stawiany w strategii „Europa 2020”, a mianowicie udział osób z wyższym wykształceniem w populacji w wieku 30–34 lata wzrośnie do przynajmniej 40% w perspektywie najbliższych 10 lat.
- Analizy potwierdzają także istnienie dużego zróżnicowania terytorialnego co do wyposażenia w kapitał ludzki. Spośród wszystkich województw wyraźnie wyróżnia się Mazowsze. Większe dysproporcje pojawiają się między powiatami, przy czym największym potencjałem charakteryzują się duże miasta na prawach powiatu, tj. Warszawa, Kraków, Wrocław, Sopot czy Poznań, co po części odzwierciedla też duże różnice w strukturze wykształcenia mieszkańców miast i wsi. Należy pamiętać, że obecna struktura wykształcenia ludności zamieszkującej dany obszar jest zawsze w jakimś stopniu odbiciem struktury wykształcenia ab-

⁵ Wysoki wskaźnik w Czechach wynika z niewielkiego udziału osób ze skrajnymi poziomami kształcenia – aż ¾ populacji posiada wykształcenie wyższe średnie (ISCED 3), które wymaga faktycznie około 12 lat nauki. Wysoki wynik w Niemczech jest prawdopodobnie odzwierciedleniem specyfiki systemu edukacji tego kraju.

Osoby młode są równie dobrze wykształcone jak ich rówieśnicy z innych krajów, a jeżeli pojawiają się różnice, to są one raczej niewielkie. Największe różnice dotyczą starszych osób, które zdobywały wykształcenie w zupełnie innym systemie społeczno-ekonomicznym i które po 1989 roku stanęły przed trudnym wyzwaniem odnalezienia się w nowej rzeczywistości.

solwentów szkół umiejscowionych na tym terenie, ale też może być, i w wielu przypadkach jest przede wszystkim, konsekwencją silnej pozycji tego obszaru na arenie gospodarczej i jego atrakcyjności w zakresie warunków życia i sytuacji na rynku pracy, które pozwalają mu skutecznie przyciągać wysoko wykwalifikowane zasoby z innych obszarów.

- Statystyki pokazują również wyraźnie spadek znaczenia wykształcenia zasadniczego zawodowego w młodszych grupach wieku, zwłaszcza wśród mieszkańców terenów zurbanizowanych. Ten rodzaj wykształcenia wciąż odgrywa jednak bardzo dużą rolę w przypadku mężczyzn zamieszkujących obszary wiejskie. W niektórych kohortach odsetek ten przekracza 60%, podczas gdy przeciętny wynik dla całej populacji w wieku 25–64 lata wynosi około 33%.

Biorąc pod uwagę zachodzące w systemie szkolnictwa wyższego zmiany związane z procesem bolońskim warto zauważyć, iż nieliczne tylko bazy danych rozróżniają absolwentów I i II etapu studiów i w ogólnym rozrachunku bardzo trudno jest cokolwiek powiedzieć o populacji osób z wykształceniem licencjackim czy inżynierskim. Można jedynie przypuszczać, że ich znaczenie w ostatnich latach wzrosło.

Podsumowując, zmiany zachodzące w strukturze wykształcenia ludności w Polsce należy więc ocenić pozytywnie. Wiele relatywnie gorszych na tle innych państw wyników Polski można przynajmniej po części wytłumaczyć wciąż zachodzącymi procesami transformacyjnymi. Osoby młode są równie dobrze wykształcone jak ich rówieśnicy z innych krajów, a jeżeli pojawiają się różnice, to są one raczej niewielkie. Największe różnice dotyczą starszych osób, które zdobywały wykształcenie w zupełnie innym systemie społeczno-ekonomicznym i które po 1989 roku stanęły przed trudnym wyzwaniem odnalezienia się w nowej rzeczywistości. Wiele z tych osób pracuje w rolnictwie, które w Polsce wciąż zatrudnia nieporównywalnie dużą w skali Unii Europejskiej część populacji w wieku produkcyjnym⁶. Popyt na wysokie kwalifikacje w tym sektorze jest niski, więc i motywacje do podejmowania dodatkowego kształcenia niewielkie.

Bibliografia

Barro, R. i Lee, J. (2010). A New Data Set of Educational Attainment in the World, 1950–2010, *NBER Working Paper. No. 15902*.

Bauer, T.K., Bender, S., Paloyo, A.R. i Schmidt, C.M. (2009). Evaluating the Labor-Market Effects of Compulsory Military Service – A Regression-Discontinuity Approach, *Ruhr Economic Papers. No 0141*.

Bukowski, M. (red.). (2010). *Zatrudnienie w Polsce 2008. Praca w cyklu życia*. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.

Buonanno, P. (2006). Long-term Effects of Conscriptio: *Lessons from the UK*. *University of Bergamo, Department of Economics Working Papers*. No 0604.

CBOS, (2009). *Aspiracje i motywacje edukacyjne Polaków w latach 1993–2009*. Zaczepnięto: 27 sierpnia 2010. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2009/K_070_09.PDF

Czapiński, J. Panek T. (red.). (2009). *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.

EACEA, (2009). *Key Data on Education in Europe 2009*. Bruksela: The Education, Audiovisual and Culture Executive Agency.

FRSE, (2008). *The system of education in Poland*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji.

Giza, A. (2010). *Edukacja małych dzieci. Standardy. bariery. szanse*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Dzieci im. J.A. Komeńskiego.

Grotkowska, G. i Sztanderska, U. (2006). *Charakterystyka różnic terytorialnych rynku pracy w przekroju powiatów*. Warszawa: Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego.

Grotkowska, G. i Wincenciak, L. (2006). *Powiatowe rynki pracy – charakterystyka na podstawie danych NSP 2002*. Warszawa: Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego.

⁶ W 2009 roku było to około 13% populacji pracujących w wieku 25–64 lata przy średniej unijnej na poziomie 4,8%.

- GUS, (2009). *Kształcenie dorosłych*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS, (2010). *Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym (Stan w dniu 31 grudnia 2009 r.)*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Imbens, G. I Van Der Klaauw, W. (1993). Evaluating the Cost of Conscriptioin in the Netherlands. *Journal of Business and Economic Statistics*. No. 13 (2). 207–215.
- Keller, K., Poutvaara, P. i Wagener, A. (2009). Does Military Draft Discourage Enrollment in Higher Education? Evidence from OECD Countries. *IZA Discussion Paper*. 4399.
- Kern, M. I Friedman, H. (2008). Early educational milestones as predictors of lifelong academic achievement. *Journal of Applied Developmental Psychology*. No. 30 (4). 419–430.
- KPRM, (2008). *Raport o kapitale intelektualnym Polski*. Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.
- KPRM, (2009). *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*. Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.
- Maurin, E. i Xenogiani, T. (2004). Demand for Education and Labor Market Outcomes: Lessons from the Abolition of Compulsory Conscriptioin in France. *CEPR Discussion Paper*. 4946.
- MPiPS, (2009). *Rolnictwo i obszary wiejskie w Polsce w latach 1992–2007*. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.
- MRR, (2009). *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce*. Wnioski z analiz. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego i Instytut Badań Strukturalnych.
- OECD, (2008). *OECD Teritorial Reviews. Poland*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD, (2010). *Education at a Glance 2009. OECD Indicators*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Sztanderska, U. i Wojciechowski, W. (2008). *Czego (nie) uczą polskie szkoły? System edukacji a potrzeby rynku pracy w Polsce*. Warszawa: Forum Obywatelskiego Rozwoju.
- UNDP, (1998). *Raport o rozwoju społecznym Polska 1998 – Dostęp do edukacji*. Warszawa: United Nations Development Programme.
- UNDP, (2000). *Raport o rozwoju społecznym Polska 2000 – Rozwój obszarów wiejskich*. Warszawa: United Nations Development Programme.
- UNDP, (2004). *Raport o rozwoju społecznym Polska 2004 – W trosce o pracę*. Warszawa: United Nations Development Programme.
- UNDP, (2007). *Raport o rozwoju społecznym Polska 2007 – Edukacja dla pracy*. Warszawa: United Nations Development Programme.

